

کتابشناسی توصیفی استاد سید جلال‌الدین آشتیانی

علی اصغر حقدار

محقق و پژوهشگر

الف) تألیفات مستقل

۱- شرح برزادالمسافر ملاصدرا، سید جلال‌الدین آشتیانی، انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران، ۱۳۶۹ ق، (چاپ دوم: ۱۳۵۹ ش).

متن رساله، مشتمل بر اثبات معاد جسمانی از ملاصدراست که استاد آشتیانی به شرح آن پرداخته است؛ تشریح معاد جسمانی و تفاوت آن از معاد روحانی به همراه گزارش سیر تاریخی این بحث در میان متکلمان و فلاسفه مسلمان، مطالب شرح استاد آشتیانی را شامل می‌شود. نقل آرای حکیم زנוزی و دفع اشکالات وی بر تقریر ملاصدرا از معاد جسمانی از مطالب ارزنده تتبع استاد آشتیانی در شرح مفصل خود بر رساله مختصر ملاصدراست.

۲- شرح حال و آراء فلسفی ملاصدرا، سید جلال‌الدین آشتیانی، انتشارات زوار، مشهد، ۱۳۴۰ ش، (چاپ دوم: انتشارات نهضت زنان مسلمان، تهران، ۱۳۶۰ ش).

این کتاب به قلم یکی از مروجان و شارحان افکار ملاصدرا در دوران معاصر همزمان با بزرگداشت چهارصدمین سال تولد ملاصدرا و به منظور تجلیل از مقام علمی آخوند نگاشته شده و حاوی آراء و عقاید خاص صدرالمتهین و مقایسه آنان با کلمات ابن سینا بوده تا اهمیت تحقیقات آخوند مشخص شود. در مطاوی سخنان ملاصدرا که با توضیحات ضروری استاد علامه آشتیانی آمیخته شده‌اند، عبارات برخی از متأخرین در مخالفت با صدرا را آورده و به آنان به نحو مکفی جواب داده‌اند. بیان مختار ملاصدرا در وجود حرکت در جواهر - معاد جسمانی و

تجرد خیال - اتحاد عاقل و معقول - علم حق و بیان قاعده بسیط الحقیقه - بیان مثل افلاطونی و ذکر موردی از اشکالات آخوند بر مشایین به همراه فهرست نگارشهای ملاصدرا و یکی از نامه‌های او به میرداماد، مباحث این کتاب را تشکیل می‌دهد.

۳- شرح فصوص الحکم فارابی، سید جلال‌الدین آشتیانی، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۵۳ ش.

متن فصوص الحکم رساله‌ای منسوب به ابونصر فارابی است که گزارشی از مباحث کلی وجود و الهیات را در بردارد؛ استاد آشتیانی بر اساس اندیشه‌های صدرالمتألهین به شرح مباحث آن پرداخته و با تفکیک افکار مشایی فارابی از اصول اولیه حکمت متعالیه صدرایی، به سیر مباحث فلسفی در ایران پرداخته است.

۴- شرح مقدمه قیصری بر فصوص الحکم، سید جلال‌الدین آشتیانی، ۱۳۴۳ ش؛ چاپ دوم - چهارم: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۲ ش.

این کتاب از نوشته‌های مستقل استاد آشتیانی است که نزدیک به چهل سال پیش تألیف شده است؛ متن کتاب از عارف بنام قرن هشتم داود بن محمود قیصری است که شامل دوازده فصل بوده و اصول اولیه عرفان نظری را بر اساس مشرب محیی‌الدین بن عربی تنظیم کرده است؛ قیصری این مقدمه را در ابتدای شرح خود بر فصوص الحکم ابن عربی تحریر نموده و به لحاظ اهمیت مباحث آن، در میان فلاسفه و عرفا به شکل متنی مستقل دایر مدار بحث و تألیف قرار گرفته است؛ مباحثی چون حقیقت وجود از نظر عرفان، اسماء و صفات الهی، اعیان ثابته، حضرات خمس و حقیقت انسانی در عرفان اسلامی و همچنین حقیقت ولایت کلیه، مسایلی است که قیصری در مقدمه به بحث از آنها پرداخته است. استاد آشتیانی با مشرب صدرایی به آنها پرداخته و جای جای به دفع اشکالات متکلمان و مشایبان اقدام نموده و تقریری برهانی از مسایل عرفانی را عرضه داشته‌اند.

۵- هستی از نظر فلسفه و عرفان، سید جلال‌الدین آشتیانی، انتشارات زوار، مشهد، ۱۳۸۰ ق، (چاپ دوم: انتشارات نهضت زنان مسلمان، تهران، ۱۳۶۰ ش).

این کتاب یک دورهٔ اجمالی هستی‌شناسی در مکتب صدرالمتهین را با لطایف عرفانی بیان می‌کند و مصنف علامه با تعرض به افکار و سخنان مشایین معاصر به دفع ایرادات بر ملاصدرا پرداخته است. تقریر برهانی مبانی عرفانی ملاصدرا و شرح سخنان وی در مباحث امور عامه و الهیات خاصی از اهداف این کتاب است؛ مسایل کلی وجود چون بداهت مفهوم وجود - تمیز در وجودات - تحقیق اصالت وجود و توضیح براهین هشتگانهٔ آن - ذکر اقوال عرفاء در وجود - اثبات مبدا وجود به طریقهٔ اهل حکمت - بیان فاعلیت حق تعالی - اثبات اراده حق و علم باری به جمیع اشیاء بنا بر مشرب ملاصدرا، مباحث این کتاب را تشکیل می‌دهند.

ب) مقالات

۶- تفسیر سورهٔ توحید سید جلال‌الدین آشتیانی، مشهد، مجلهٔ دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی، ۱۳۶۶ ش.
استاد آشتیانی این شرح را به مناسبت بزرگداشت یاد مرحوم محمد تقی شریعتی تقریر نموده‌اند. ایشان با تکیه بر آموخته‌های فلسفی و عرفانی، اثری ماندگار در استمرار سنت دیرپای تفاسیر عرفانی عرضه داشته‌اند که لطایف قرآنی را با حقایق عرفانی و استدلالات فلسفی در هم آمیخته است. استاد با مراجعه به متون کلاسیک فلسفی و تحت تأثیر حکمت متعالیه به شرح و توصیف نکته‌های قرآنی نظیر مقام حمد حق تعالی، مراتب وجود امکانی نسبت به واجب الوجود و... پرداخته‌اند.

۷- استاد اکبر آقای سید محمد کاظم عصار، تهران، وحید، سال پنجم (۱۳۴۷ ش)، ص ۹۵۰-۹۵۸.

۸- انتقاد بر انتقاد / از / رسالهٔ سه اصل، تهران، راهنمای کتاب، سال پنجم، ص ۲۳۹-۲۴۲.

۹- انتقاد بر انتقاد، تهران، راهنمای کتاب، سال ششم، شمارهٔ ۴ و ۵، تیر و مرداد ۱۳۴۲ ش.

- ۱۰- انتقاد بر انتقاد بر انتقاد (جواب به اکبر دانا سرشت درباب حرکت جوهری)، تهران، راهنمای کتاب، سال ششم، شماره ۱ و ۲، فروردین و اردیبهشت ۱۳۴۲ ش.
- ۱۱- اصالة الوجود عند صدرالدين الشيرازي، تعريب السيد عمار ابورغيف، قم، مجله الفكر الاسلامي، السنة الاولى، العدد الثاني، ربيع الثاني - جمادى الثانية ۱۴۱۴ هـ.
- ۱۲- ابن عربي ومسألة ولايت، قم، كيهان انديشه، شماره ۳۰، خرداد و تير ۱۳۶۹ ش.
- ۱۳- برهان صديقيين، تهران، فصلنامه وقف ميراث جاودان، سال اول، شماره ۴، زمستان ۱۳۷۲ ش.
- ۱۴- پاسخ به چند سؤال، قم، كيهان انديشه، شماره ۲۲، بهمن و اسفند ۱۳۶۷ ش.
- ۱۵- تحقيق در حقيقت معاد، مشهد، نشریه دانشکده الهیات، ش ۵ (۱۳۵۱)، ص ۳۳-۸۶ و ش ۷۱۶ (۱۳۵۲)، ص ۱۰۵-۱۹۲.
- ۱۶- تصوف در اسلام، تهران، معارف اسلامي، شماره ۳، ص ۲۱-۲۷، و شماره ۴، ص ۳۳-۳۷، و شماره ۵، ص ۲۳-۳۴ و شماره ۶، ص ۴۷-۵۱.
- ۱۷- توضیح درباره آقا سيداحمد تهرانی، تهران، وحيد، شماره ۶ (۱۳۴۸ ش)، ص ۱۷۳-۱۷۸.
- ۱۸- ختم ولايت در اندیشه ابن عربي، قم، كيهان انديشه، شماره ۲۶، مهر و آبان ۱۳۶۸ ش.
- ۱۹- حکيم محقق حاج ملاهادي سبزواري، مشهد، نشریه دانشکده معقول و منقول، ش ۱ (۱۳۴۷)، ص ۹-۲۲.
- ۲۰- در رثای امام عارفان، قم، كيهان انديشه، شماره ۲۴، خرداد و تير ۱۳۶۸ ش.
- ۲۱- شوارق اثر تحقيقي ملاعبدالرزاق لاهيجي، تهران، فصلنامه وقف ميراث جاويدان، سال اول، شماره اول، بهار ۱۳۷۲ ش.

- ۲۲- شوارق الالهام و اصالت وجود با نگاهی به اساتید مکتب فلسفی اصفهان، تهران، فصلنامه وقف میراث جاویدان، سال اول، شماره ۶، تابستان ۱۳۷۲ ش.
- ۲۳- مقدمه بر نقد تهافت غزالی، قم، کیهان اندیشه، شماره ۲ تا ۲۳، مهر و آبان ۱۳۶۴ تا فروردین و اردیبهشت ۱۳۶۸ ش.
- ۲۴- معرفت و علم در کتاب و سنت، تهران، کتاب فرهنگ، شماره ۲ و ۳، بهار و پاییز ۱۳۶۷ ش.
- ۲۵- ملا محمد مهدی نراقی، مشهد، نشریه دانشکده الهیات، ش ۱۵ (۱۳۵۴)، ص ۷-۷۹ و ش ۱۹ (۱۳۵۵)، ص ۵۹-۱۱۷.
- ۲۶- معاد جسمانی، مشهد، نشریه دانشکده الهیات، ش ۱۰ (۱۳۵۳)، ص ۹۲-۱۲۶ و ش ۱۱ (۱۳۵۳)، ص ۲۵-۶۴ و ش ۱۲ (۱۳۵۳)، ص ۲۳-۶۳، ش ۱۴ (۱۳۵۴)، ص ۲۹-۵۲.
- ۲۷- مختصری در شرح احوال و آثار استاد بزرگوار آقای حاج میرزاسید محمد حسین طباطبایی، تهران، معارف اسلامی، شماره ۵.
- ۲۸- میرزا سید حسین بجنوردی، تهران، معارف اسلامی، شماره ۶، سال ۱۳۴۷ ش، ص ۳۱-۳۳.
- ۲۹- نکاتی درباره فلسفه و عرفان، قم، کیهان اندیشه، شماره ۱۷، فروردین و اردیبهشت ۱۳۶۷ ش.
- ۳۰- یادى از آیت‌الله خاتمی، قم، کیهان اندیشه، شماره ۲۱، آذر و دی ۱۳۶۷ ش.
- ۳۱- نگاهی به ایران‌شناسی و شیعه‌شناسی هانری کربن، مجموعه مقالات انجمن بررسی مسائل ایران‌شناسی، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه، صص ۲۷-۳۳، ۱۳۶۷ ش.
- (ج) مصاحبه‌ها
- ۳۲- استاد سید جلال‌الدین آشتیانی شارح و مورخ حکمت و عرفان،

تهران، مصاحبه با کیهان فرهنگی، الف: سال دوم، شماره ۶، شهریور ۱۳۶۴. ب: میراث ماندگار، جلد اول.

۳۳- پیرامون تفکر عقلی و فلسفی در اسلام، قم، مصاحبه با کیهان اندیشه، شماره اول، مرداد و شهریور ۱۳۶۴.

۳۴- شخصیت حکیم عارف «اسرار»، تهران، مصاحبه با کیهان فرهنگی، سال دهم، شماره اول، فروردین ۱۳۷۲.

۳۵- عرفان و فلسفه در آفاق تشیع، تهران، مصاحبه با روزنامه همشهری، (۱) شماره ۲۰۶، یکشنبه ۲۱ شهریور ۱۳۷۲، (۲) شماره ۲۰۷، دوشنبه ۲۲ شهریور ۱۳۷۲، (۳) شماره ۲۰۸، سه شنبه ۲۳ شهریور ۱۳۷۲.

۳۶- مصاحبه با مجله حوزه درباره سیدمصطفی خمینی.

(د) تعلیقات و تصحیحات و مقدمات آثار عرفانی و فلسفی (۶۵/۱)

۳۷- اثولوجیا، با تعلیقات قاضی سعیدقمی، تصحیح سیدجلال الدین آشتیانی، انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران، ۱۳۵۹ ش.

اثولوجیا یکی از آثار مهم در میان فلاسفه و حکمای مسلمان است که تا دوران صفویه به نام ارسطو خوانده می شده است. این کتاب تلخیصی از نه گانه های افلوپین فیلسوف نوافلاطونی روم است که متضمن یک دوره کامل ثئولوژی بوده و همین امر فلاسفه سنتی را به اشتباه انداخته و آن را به نام ارسطو ثابت کرده اند و چهره ای واژگون از ارسطو در فرهنگ فلسفی شکل گرفته است. به خاطر مباحث الهیات مندرج در اثولوجی این اثر مورد توجه بوده و از فارابی و ابن سینا تا صدرالدین شیرازی با عنایت به مطالب آن، مبحث الهیات اخصی را شکل داده اند.

چاپ مصحح این کتاب یک بار توسط عبدالرحمن بدوی تحت عنوان افلوپین عندالعرب انجام گرفته و بار دوم توسط استاد آشتیانی همراه با تعلیقات قاضی سعیدقمی و استخراج منابع آن صورت گرفت. استاد در مقدمه آن به تصحیح اشتباه تاریخی فلاسفه پرداخت و آن اثر را به نام افلوپین معرفی نمود. ایشان علاوه بر چاپ آن در جلد چهارم منتخباتی از آثار حکمای الهی ایران، همزمان به صورت

مستقل به چاپ این کتاب اقدام نمودند.

۳۸- اصول المعارف، فیض کاشانی؛ تصحیح سید جلال‌الدین آشتیانی، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶ (چاپ دوم).

این کتاب که تلخیص کتاب عین‌الیقین است، به سبک صدرایی نگاشته شده و فیض کاشانی اصول و امهات حکمت متعالیه را در ده باب تنظیم کرده است. مباحث وجودشناسی، کاوش از علم و جهل و تقریر این که علم همان حصول شی است برای عالم و مسایل مربوط به اسمای الهیه، از مطالبی است که کاشانی در ابواب اولیه کتاب حاضر به بحث از آنها پرداخته است. ماهیات و تعینات اعیان ثابت، مباحث علت و معلول، بحث از ترکیب طبیعت جسمانی به همراه کاوش از حرکت و زمان و بیان نشأت وجودی و حقایق موجودات و ارواح، تشکیل دهنده باقی ابواب کتاب فیض هستند. کتاب اصول المعارف علاوه بر تصحیح، مشتمل بر مقدمه‌ای طولانی از استاد آشتیانی است که به حل مشکلات متن پرداخته و جایگاه فلسفی فیض کاشانی را به بحث می‌گذراند؛ اصول المعارف پیش از چاپ مستقل، در جلد دوم منتخباتی از آثار حکمای الهی ایران چاپ شده بود و برای اولین بار دانشگاه مشهد آن را در سال ۱۳۵۰ شمسی مستقلاً چاپ کرد که چاپهای بعدی را در سال‌های ۱۳۶۰ شمسی و ۱۳۷۷ شمسی انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی به شکل افست تجدید چاپ نمود.

۳۹- انوار جلیه، ملا عبدالله زنوزی، تصحیح و مقدمه: سید جلال‌الدین آشتیانی، مؤسسه مطالعات اسلامی، ۱۳۵۴ ش (چاپ دوم ۱۳۷۱ ش: انتشارات امیرکبیر).

متن کتاب از تألیفات حکمای مکتب تهران است که در اواخر قرن دوازدهم از میان شارحان و مدرسان حکمت متعالیه شکل گرفت و مهمترین ویژگی آن، فارسی نگاری متون فلسفی و حکمی است. مؤلف متن، ملا عبدالله زنوزی از شاگردان بنام آخوند نوری بود که به دستور سپهسالار عازم تهران شد و حوزه درسی فلسفه و عرفان اسلامی را در مدرسه سپهسالار تشکیل داد. عبدالله زنوزی در انوار جلیه اصول اساسی حکمت دینی را از دیدگاه صدرالمناهلین و با عنایت

به مشربهای مشایی و اشراقی مطرح کرده و در جای جای تألیف خود، متعرض افکار عرفانی، خصوصاً یافته‌های ابن عربی شده است. استاد آشتیانی علاوه بر تصحیح و احیای این متن، در مقدمه خود متذکر زندگی نامه و جایگاه علمی مرحوم ملا عبدالله زنوزی گردیده‌اند.

۴۰- تحفه در مباحث علم، ملا نظر علی گیلانی، الف: تهران، ۱۳۵۷ ش،

ب: مندرج در منتخباتی از آثار حکمای الهی ایران، جلد ۴.

۴۱- تحفه المراد (شرح قصیده میرفندرسکی)، عباس شریف دارابی با

شرح خلخال و گیلانی، تهران، ۱۳۷۲ ش، انتشارات الزهرا.

۴۲- تفسیر فاتحه‌الکتاب، تصحیح و مقدمه سید جلال‌الدین آشتیانی،

انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران، ۱۳۶۰ ش.

متن حاضر تفسیری عرفانی و فلسفی از سوره حمد است که مؤلف آن

ناشناخته است. استاد آشتیانی بر قرینه مطالب و منابع مورد استفاده مؤلف، آن را

مربوط به قرن یازدهم دانسته است؛ مؤلف در هر کجای شرح و تفسیر خود لازم

دیده، به منابع اصلی فلسفی و عرفانی ارجاع نموده و لطایف قرآنی را با مضامین

حکمی عرضه داشته است. استاد آشتیانی علاوه بر تصحیح متن و تعلیقات روشنگر

بر آن، در مقدمه‌ای سلوک عرفانی و شیوه فلسفی را در تفسیر قرآن به بحث

گذاشته است.

۴۳- تمهید القواعد، ضائن‌الدین علی بن محمد التکره، تصحیح

سید جلال‌الدین آشتیانی، انجمن فلسفه ایران، چاپ اول: ۱۳۵۵ ش، چاپ دوم:

۱۳۶۰ ش.

متن کتاب حاضر به نام القواعد از ابو حامد محمد الاصفهانی در مباحث کلیه

وجود و الهیات اخص به سبک عرفانی است که توسط نواده او، علی بن محمد ابن

محمد التکره، به طور عالی شرح شده است. این کتاب از کتب درسی حوزه‌های

علمیه بوده و در اصفهان توسط آقا محمد رضا قمشه‌ای تدریس می شده است؛ وی

در حین تدریس حواشی ارزنده‌ای به آن نگاشته که به همت استاد آشتیانی به همراه

حواشی آقا میرزا محمود قمی با متن مصحح کتاب به چاپ رسیده است. مسابلی

چون اشتراک معنوی وجود در مشرب عرفا و کیفیت احاطه انسان به مظاهر وجودیه و بیان تحقق حق تعالی در مجالی وجودیه از مباحثی است که در کتاب تمهید القواعد به بحث گذاشته شده‌اند؛ استاد آشتیانی نیز در مقدمه مفصل خود بر کتاب، بعد از ذکر جایگاه عرفانی و فلسفی خاندان ابن‌ترکه به بیان مواضع اختلاف عرفا و فلاسفه در مسایل وجود و الهیات پرداخته است. چاپ مصحح کتاب تمهید القواعد با دو پیشگفتار فارسی و انگلیسی از دکتر سید حسین نصر به چاپ رسیده است.

۴۴- المشاعر، صدرالدین شیرازی، تصحیح سید جلال‌الدین آشتیانی،

انتشارات زوار، ۱۳۴۳ ش.

این کتاب از اصلی‌ترین آثار تألیفی ملاصدر است که یک دوره کامل هستی‌شناختی فلسفی به سبک حکمت متعالیه را شامل شده و امهات افکار فلسفی آنخوند را در بردارد. کتاب المشاعر دارای یک فاتحه در تعریف حکمت و هشت شعر و یک خاتمه است. مباحث کلی وجودشناسی نظیر بداهت وجود - کیفیت شمول وجود و سریان هستی - اصالت وجود و... از مباحث متن کتاب هستند که به همراه مباحث مربوط به الهیات فلسفی شعرهای پایانی را تشکیل می‌دهند؛ شرح المشاعر از محمد جعفر لاهیجی، از مدرسان بنام عصر قاجاریه است که استاد آشتیانی آن را به همراه تعلیقاتی از دیگر شارحان افکار ملاصدرا برای اولین بار به سال ۱۳۸۳ قمری به چاپ مصحح رسانده است. مقدمه‌های انگلیسی دکتر نصر، فرانسوی هانری کربن و فارسی استاد همایی به همراه مقدمه مفصل استاد آشتیانی در معرفی مکتب تهران و شارحان افکار ملاصدرا در دو قرن گذشته بر اهمیت کتاب افزوده است.

۴۵- رسالة النصوص، صدرالدین قونوی، تصحیح سید جلال‌الدین

آشتیانی، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۲ ش.

صدرالدین قونوی که از شارحان اولیه افکار ابن عربی به شمار می‌رود، علاوه بر مطولات عرفانی خود، نکات ذوقی را در گزیده‌ها و رسالات کوتاهی نظیر رساله النصوص برای شاگردان و مریدانش به یادگار گذاشته است. این رساله مباحث

وجود شناختی عرفانی را چونان گزین گویه‌های امروزی بازگو کرده و رساله را با بحث از احوالات وجودی و مقام احدیت به پایان رسانده است. استاد آشتیانی با مقدمه‌ای در معرفی شخصیت عرفانی صدرالدین قونوی به چاپ تصحیح شده این رساله همت گماشته است.

۴۶- رساله‌النصوص، صدرالدین قونوی با تعلیقات میرزاهاشم اشکوری، تهران، ۱۳۶۲، مرکز نشر دانشگاهی.

۴۷- رساله نوریه در عالم مثال، حکیم بهایی لاهیجی، تصحیح سیدجلال‌الدین آشتیانی، انجمن فلسفه ایران، چاپ اول: ۱۳۵۰ ش، حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ دوم: ۱۳۷۲ ش.

این رساله مربوط به قرن دهم هجری است که مطابق نوشته استاد آشتیانی نشانی از ترجمه احوال نویسنده آن پیدا نشده است. متن رساله متصدی بحث از عالم مثال است که یکی از محوری‌ترین مباحث حکمت اشراقی به شمار می‌رود و فلاسفه مشاء در ایواد بر آن دلایلی را عرضه نموده‌اند. مؤلف رساله نوریه با مراجعه به متون مشایی و دفع اشکالات آنان، به اثبات ذوقی و برهانی این مسأله پرداخته و استاد آشتیانی در مقدمه این رساله این مسأله را در حکمت متعالیه صدرایی بازگو نموده است.

۴۸- رسائل فلسفی (متشابهات قرآن - المسائل القدسیه - اجوبه المسائل)، صدرالدین شیرازی، تصحیح سیدجلال‌الدین آشتیانی، مشهد، چاپ اول، ۱۳۵۱ ش، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، قم، چاپ دوم: ۱۳۶۲ ش.

این کتاب حاوی سه رساله کوتاه از صدرالمتألهین است که چکیده نظریات تفسیری و فلسفی خود را در جواب درخواست مریدان و شاگردانش بازگو می‌کند؛ استاد آشتیانی هر سه رساله را با تصحیح و توضیحات لازم با استفاده از منابع اصلی فلسفه ملاصدرا به چاپ رسانده و در اختیار صدرا پژوهان قرار داده است. مطالبی چون کیفیت نزول قرآنی به عالم خلق - مراتب عالم امکانی و مباحث کلیدی وجودشناسی حکمی از مسائلی است که در این رسالات مورد بحث قرار گرفته‌اند.

۴۹- رسائل فلسفی شامل رساله تحفه (ملانظر علی گیلانی) - رساله

وحدت وجود (ملاعلی نوری) - رساله بسیط الحقیقه کل الاشیاء (ملاعلی نوری).

۵۰- رسائل وحدت وجود و بداء، سید محمد کاظم عصار، تصحیح

سید جلال‌الدین آشتیانی، انجمن فلسفه ایران، ۱۳۴۸ ش.

مرحوم عصار از مدرسان نامدار دوران معاصر به شمار می‌روند که در مدارس علمیه و دانشگاه تهران به تدریس علوم عقلی و نقلی مشغول بود. رساله وحدت وجود به مباحث عمومی درباره وجود و به نقل دیدگاه‌های مختلف درباره مفهوم وجود و اشتراک مفهومی آن پرداخته است. مرحوم عصار در بخش دیگری از رساله وحدت وجود بحث از قاعده الواحد لا یصدر عند الا الواحد را طرح کرده و به تقریر سخنان عرفا بذل توجه کرده است. در رساله بداء که هنگام تدریس در دانشگاه برای تصدی مقام استادی نوشته است، مسأله بداء را از دیدگاه علمای شیعه و روایت عقلی از آن را مطرح کرده است. استاد آشتیانی در مقدمه به توضیح مباحث مندرج در رسالات پرداخته و شمه‌ای از زندگی علمی مرحوم عصار را گزارش کرده است. استاد آشتیانی در سال ۱۳۷۷ این رسالات را به همراه چهار رساله دیگر با عناوین اجابة الدعاء فی مسألة البداء، علم الحدیث، تفسیر قرآن کریم و شذراتی در جبر و اختیار با مقدمه مفصلی به چاپ رسانده‌اند.

۵۱- رسائل قیصری، داوود بن محمود قیصری، تصحیح و مقدمه:

سید جلال‌الدین آشتیانی.

این کتاب در بردارنده سه رساله عرفانی به نام التوحید و النبوة والولاية، و... از داوود بن محمود قیصری عارف قرن هشتم هجری است که با تعلیقات حکیم محمدرضا قمشه‌ای به صورت مصحح عرضه شده‌اند؛ موضوعات هر سه رساله در مباحث عرفانی ولایت، وحدانیت و بحث زمانی می‌باشد. استاد آشتیانی در مقدمه رسائل و توضیحات خویش، بر سیر تاریخی عرفان ابن عربی تا قرن سیزدهم تأکید ورزیده و هر جا که لازم دیده به شرح مواضع مشکل متن پرداخته است. عده‌ای از محققان معتقدند رساله التوحید والنبوة والولاية، شرح قیصری بر تائیه ابن فارض است.

- ۵۲- شرح فصوص الحکم، مؤید الدین جندی (با همکاری دکتر ابراهیمی دینانی)، مشهد، ۱۳۶۱ ش، انتشارات دانشگاه فردوسی.
- ۵۳- شرح دعاء المعرفة، ملا محمد علی فاضل خراسانی، مشهد، نشریه دانشکده الهیات، ش ۲۶/۲۷ (۱۳۵۷)، ص ۶۵-۱۲۹ و ش ۲۸ (۱۳۵۸)، ص ۶۷-۱۳۶.
- ۵۴- شکوه شمس (سیری در آثار و افکار مولانا)، آن ماری شیمل، ترجمه حسن لاهوتی، تهران، ۱۳۶۷ ش، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- ۵۵- الشواهد الربوبية فی المناهج السلوکیه، صدرالدین محمد ابراهیم شیرازی، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۴۶ ش (چاپ دوم).
- متن کتاب در پنج مشهد و چندین شاهد و اشراق تنظیم شده و در بردارنده نظریات عرفانی و فلسفی ملا صدرای شیرازی است؛ صدرالدین علاوه بر مباحث عمومی فلسفی و الهیات عقلایی، بحث نبوات را نیز در این کتاب آورده است. به نظر عده‌ای از حکیمان، الشواهد الربوبیه را ملا صدرا در اواخر عمر خود نگاشته و چکیده افکار خود را در آن ارائه داده است. حواشی الشواهد الربوبیه از حاج ملاهادی سبزواری است که در شرح و توضیح افکار ملا صدرا کوشیده است. استاد آشتیانی بعد از مقدمه مفصلی در خصوصیات حکمت متعالیه صدرایی و سیر تاریخی آن در چهار صد سال گذشته نخست متن کتاب را با تعلیقات خود ملا صدرا و توضیحات منابع سخنان وی از دیگر آثارش آورده و سپس حواشی حاجی را با ارجاع به صفحات متن تصحیح شده درج کرده‌اند. سلسله طبقات حکمای پیرو صدر المتألهین در حوزه‌های درسی تهران، مشهد و اصفهان از محاسن مقدمه استاد آشتیانی به شمار می‌رود.
- ۵۶- قره العیون، ملامهدی نراقی، تهران، ۱۳۵۷ ش، انجمن فلسفه ایران.
- ۵۷- اللمعات الالهیه والکلمات الوجیزه، ملا احمد نراقی، تصحیح سید جلال الدین آشتیانی، انجمن فلسفه ایران، ۱۳۵۷ ش.
- ملا احمد نراقی یکی از مدرسان و شارحان حکمت دینی در قرن دوازدهم بود که مطالب فلسفی و عرفانی را در مکتب اصفهان تدریس می‌کردند؛ وی اصول

کلیه و امهات مسائل حکمت دینی را در رساله حاضر به بحث گذاشته است؛ بداهیت مفهومی وجود و اشتراک معنوی آن که در میان فلاسفه مورد اختلاف بوده و همچنین مباحث کلیه الهیات عقلانی و تقریر برهان اثبات واجب تعالی از مطالب رساله اللمعات است.

استاد آشتیانی در مقدمه کتاب ضمن بحث از مسایل فلسفی، به بیان موقعیت فلسفی ملا احمد نراقی می‌پردازد.

۵۸- لمعات الهیه، ملا عبدالله زنوزی، تصحیح سید جلال‌الدین آشتیانی، انجمن فلسفه ایران، ۱۳۵۴ ش، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، چاپ دوم، ۱۳۶۱ ش.

لمعات الهیه یک دوره الهیات فلسفی است که به قلم شیوای زنوزی که نمایانگر مکتب فلسفی تهران در عصر قاجار و فارسی‌نویسی است، نوشته شده و با مراجعه به متون کلاسیک فلسفه دوره اسلامی و ترجمه آنها، اثری ماندنی و اصیل را به دوستان حکمت دینی عرضه نموده است. براهین اثبات باری تعالی و تقریرات چندگانه برهان صدیقین به همراه بحث از اسماء و صفات خداوند به شیوه فلاسفه که با تحقیقات مرحوم زنوزی توأم بوده، پر غنای این کتاب افزوده است؛ لمعات الهیه را می‌توان ترجمه‌ای از سفر سوم (الهیات به معنی اخص) اسفار ملاصدرا دانست که با تتبعات حکمای بعدی ایرانی همراه گشته است.

استاد آشتیانی در مقدمه خویش بر این کتاب به تبیین الهیات فلسفی پرداخته و گوشه‌ای از تتبعات مرحوم زنوزی را گزارش کرده است.

۵۹- المبداء والمعاد، صدرالدین شیرازی، تصحیح سید جلال‌الدین آشتیانی، انجمن فلسفه ایران، ۱۳۵۴ ش.

متن این کتاب از ملاصدرای شیرازی است که با مقدمه و تعلیقات استاد آشتیانی در سال ۱۳۵۴ شمسی به چاپ انتقادی رسید. همان‌طور که از نام کتاب پیداست، ملاصدرا آن را در دو فن شامل مباحث الهیات فلسفی به رشته تحریر کشیده است؛ هر فنی شامل مقالات مستقلی است. فن اول در ربوبیات در سه مقاله اشاره به مبدا وجود، صفات حق تعالی و افعال خداوند دارد. فن دوم در معاد و

چگونگی ترتیب موجودات در چهارمقاله، مطالبی راجع به چگونگی پدید آمدن عایدات از عناصر، معاد جسمانی، معاد انسانی به روش اهل عرفان و نبوات را به بحث گذاشته است. استاد آشتیانی در مقدمه خویش، متعرض نظریه ملاصدرا در خصوص معاد جسمانی شده و با نقل افکار حکیم زنوزی به دفاع از تقریر ملاصدرا پرداخته است.

۶۰- مجموعه رسائل سبزواری، تصحیح سید جلال الدین آشتیانی، (چاپ اول: ۱۳۴۸ ش)، انجمن فلسفه ایران: چاپ دوم، ۱۳۶۱ ش، انتشارات اسوه: چاپ سوم، ۱۳۷۰ ش.

حاج ملاهادی سبزواری از حکمای نام آور قرن سیزده و یکی از شاخصترین شارحان افکار صدر المتألهین است. سبزواری چکیده افکار فلسفی حکمت متعالیه را در کتاب مشهور شرح المنظومه به نظم کشیده و نزدیک به دو قرن است که محصلان فلسفه اسلامی برای ورود به مباحث حکمی به تحصیل این کتاب مشغول اند؛ مرجوم سبزواری علاوه بر شرح المنظومه و حواشی بر اسفار آخوند و چندین تک نگاری فلسفی، مسایل مطرح در میان دانش آموخته گان فلسفه را، طی رسالات کوچک و جواب نامه های شاگردان و مریدان خویش به صورت مکتوب در آورده و گنجینه ای پربار را برای آیندگان به امانت گذاشته است. استاد آشتیانی در این مجموعه ۱۷ عنوان از این رسالات را تصحیح نموده و همراه با تعلیقات و توضیحات لازم به چاپ رسانده است.

مطابق معمول استاد در مقدمه این رسائل به ذکر مقام فلسفی و عرفانی حاجی پرداخته و به معرفی مشرب فکری ایشان متعرض شده اند؛ مباحثی چون معرفت انبیاء و بحث ولایت کلیه و صفات الهیه و شرح حدیث علوی «معرفتی بالنورانیة...» از جمله مسایلی است که حاجی در این رسائل به بحث از آنها پرداخته است.

۶۱- المسائل القدسیه، صدرالدین شیرازی، انتشارات دانشکده الهیات،

مشهد ۱۳۹۱ هـ.

۶۲- مشارق الدراری، سعیدالدین سعید فرغانی، تصحیح سید جلال الدین

آشتیانی، انجمن فلسفه ایران، ۱۳۹۸ ق.

ابن فارض از عرفای بزرگ قرن هفتم بوده که اصول و امهات مباحث عرفانی را به صورت نظم درآورده و سعیدالدین ابن احمد فرغانی از عرفای معروف و شاگرد قونوی آن را به زبان فارسی شرح کرده است؛ شرح فرغانی تقریر درس صدرالدین قونوی است که آن را به زبان فارسی تدریس می‌کرد و معضلات آن را برای شاگردان حل کرده است.

۶۳- مصباح الهدایه، امام خمینی، تصحیح: سید جلال‌الدین آشتیانی،

مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ اول: ۱۳۷۲ ش؛ چاپ دوم: ۱۳۷۳

ش.

متن کتاب از آثار عرفانی امام خمینی است که در ایام جوانی تحریر شده است، امام خمینی در مصباح الهدایه براساس مکتب ابن عربی مباحث ولایت کلیه و حقیقت محمدیه را به بحث گذاشته و به شرح اسم مستأثر و حقیقت عماء پرداخته است؛ جانبداری از نظریات عرفا در مسایل هستی‌شناسی و طرح خداشناسی ذوقی از محسنات این کتاب به شمار می‌رود، استاد آشتیانی در مقدمه مفصل خود به پی‌گیری از منابع فکری مصباح الهدایه پرداخته و با توضیح مطالب متن آن، بر روشنگری مضامین عالی عرفانی افزوده است.

۶۴- المظاهر الالهیه فی اسرار العلوم الکمالیه، صدرالدین شیرازی؛

تصحیح سید جلال‌الدین آشتیانی، انجمن فلسفه ایران، ۱۳۸۱ قمری.

رساله‌ای از ملا صدرا که چکیده افکارش را در مسایل مربوط به مبدء و معاد با یک مقدمه و دو فن در اشاره به مبدء اعلی و غایت قصوا و کیفیت افعال حق تعالی، اثبات معاد جسمانی و عوامل برزخی به بحث گذاشته است؛ خاتمه این رساله در احوال رستاخیز، نبوت و اضغاث و احلام تحریر شده است.

استاد آشتیانی در مقدمه کتاب، به معرفی متن و حل برخی از مشکلات آن پرداخته است.

۶۵- مکاتبات عرفانی، سید احمد حائری و شیخ محمد حسین غروی،

تهران، نشریه جاویدان خرد، سال دوم، شماره اول.

۶۶- منتخباتی از آثار حکمای الهی ایران، تصحیح و گردآوری

سید جلال‌الدین آشتیانی، انجمن دولتی ایران و فرانسه، چاپ اول، ۱۳۵۰-۱۳۵۵ ش، چاپ دوم: دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۳ ش.

این اثر ۴ جلدی و ارزنده که به حق شاهکار تصحیحات استاد آشتیانی و ثمره عمر ایشان به‌شمار می‌رود، با همکاری فیلسوف فرانسوی هانری کربن در طی نزدیک به ده سال شکل گرفت و در بردارنده منتخبی از آثار و تألیفات حکمای ۴ قرن گذشته است. جلد اول شامل منتخباتی از میرداماد، ملاصدرا، رساله صناعیه میرفندرسکی، رساله اثبات واجب ملارجبعلی تبریزی، عبدالرزاق لاهیجی، تعلیقات خوانساری بر الهیات شفا و رساله مسالک الیقین از ملاشمساگیلانی است که با مقدمه تاریخی و پاورقیهای روشنگر آشتیانی همراه شده است. در جلد دوم با حفظ سیر تاریخی اندیشه‌های عرفانی و حکمی در ایران زمین، منتخباتی از سیداحمد علوی عاملی، فیض کاشانی، آقاجانی، حسین تنکابنی، قوام‌الدین رازی، رفی پیرزاده و ملامحمد باقر سبزواری چاپ شده که در ابتدای هر کدام از رسالات استاد آشتیانی به معرفی صاحب رساله و افکار فلسفی آنان پرداخته است. جلد سوم منتخبات به شاگردان مدرسه صدرالمتألهین پرداخته و گزیده‌ای از رسالات قاضی سعید قمی، میرزا حسن لاهیجی، ملانعیم‌طالقانی، بهاء‌الدین محمد اصفهانی و عبدالرحیم دماوندی رازی را در بر دارد. اینان که سنت حکمت را در ایران به دوران بعدی منتقل کرده‌اند و برخی دارای مدارس تدریس حکمت و فلسفه بوده‌اند، پیش از اقدام استاد آشتیانی مبنی بر چاپ رسالات حاضر، به صورت ناشناخته فقط در کتابهای تاریخی و تراجم معرفی شده بودند. در جلد چهارم منتخباتی از حکمای الهی ایرانی در دوران پایانی صفویان قرار گرفته و به دنبال سه جلد قبلی یک دوره کامل از سیر تاریخی حکمت الهی را در قرن یازدهم و دوازدهم عرضه می‌کنند؛ رسالاتی از ملاحمزه گیلانی، ملااسماعیل خواجه‌جویی، آقا محمد بیدآبادی، ملااحمد نراقی، آخوند نوری و ملانظر علی‌گیلانی، تاریخ حکمت الهی تا حمله افغانان و از هم پاشیدن مکتب اصفهان و شکل‌گیری مجدد آن در عصر قاجاریه را معرفی می‌کند؛ سه جلد از منتخبات دارای مقدمه‌ای مفصل

از هانری کربن بوده، که سیر تاریخی حکمت الهی ایران را به زبان فرانسه معرفی و تحلیل می‌کند و خود به طور مستقل از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد. استاد آشتیانی نیز در مقدمات خود به صورت سنتی تغییر و تبدیل حکمت الهی به دست شارحان صدرایی و مخالفان مشایی آن را به بحث گذاشته و زوایای پنهان سیر تاریخی آن را ارائه نموده‌اند. مطابق نوشته استاد آشتیانی قرار بود که این منتخبات در هفت جلد به پایان برسد و حکمت الهی در ایران را تا دوران معاصر معرفی کند که با مرگ نابهنگام هانری کربن و دست‌نهایی استاد این امر مهم تاکنون به تأخیر افتاده‌است.

۶۷- نقد النصوص فی شرح نقش الفصوص، عبدالرحمن بن احمد جامی، تصحیح ویلیام چیتیک، مقدمه: سید جلال‌الدین آشتیانی، انجمن فلسفه ایران، چاپ اول: ۱۳۵۶ ش؛ مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، چاپ دوم: ۱۳۷۰ ش.

متن کتاب حاضر شرح عبدالرحمن جامی بر رساله مختصر نقش النصوص است که حاوی مطالب عرفانی و مسایل ذوقی است که به مشرب عرفان نظری ابن عربی نوشته شده‌است. جامی در مقدمه شرح خود به بیان اصول فکری و نظری عرفان ابن عربی پرداخته و مباحث وجودشناختی و الهیات صوفیه را به بحث گذاشته‌است. این کتاب به تصحیح ویلیام چیتیک از محققان آمریکایی و زیر نظر استاد آشتیانی به سبک انتقادی انجام پذیرفته و بر مبنای نسخه‌های مختلف، نسخه‌ای جامع و مصحح عرضه شده‌است. مصحح کتاب ضمن درج اختلاف نسخ، فهرست اعلام و فنی را در آخر متن افزوده و در مقدمه خود به بیان نکاتی ارزنده از عرفان اسلامی پرداخته‌است. استاد آشتیانی نیز در پیشگفتار خویش به موقعیت جامی عنایت داشته و سیر عرفان را در ایران سده‌های هفتم و هشتم ارائه کرده‌است.

۶۸- هدایة الطالبین، حکیم سبزواری، مشهد، ۱۳۴۷ ش، انتشارات اوقاف

خراسان.